

ХУДОЖЕСТВЕНАТА ЛИТЕРАТУРА И ДУХОВНО-ПРАВСТВЕНОТО РАЗВИТИЕ НА ДЕТЕТО

Нели Йорданова

BELLES LETTRES AND SPIRITUAL AND MORAL DEVELOPMENT OF THE CHILD

Neli Yordanova

ABSTRACT: The article is oriented towards presenting the value-humanistic approach in its aspects, focusing on core values which are formed by the interaction of the child with Belles Lettres.

KEYWORDS: education, value, literature.

Изследването е финансирано по проект № РД-08-88/03.02.2017 г. от параграф на фонд „Научни изследвания” на ШУ „Епископ Константин Преславски”.

Формирането на морални ценности е сред най-важните теми на нашето общество, защото ценностната система е онова ядро в индивидуалното ни развитие, което ни дава възможност да изградим собствен свят от правила, норми и поведение. Приобщаването към ценностите започва от най-ранна детска възраст.

Ценностният подход в процеса на обучение и възпитание е формиране на сферата на духовна дейност на детето, на неговото нравствено съзнание, на неговите предпочитания, на онези оценки, в които намира израз степента на духовно богатство на личността.

Периодът от 3 до 7-годишна възраст е времето за изграждане на разбираня и възприемане на основни нравствени категории, като добро, зло, истина, любов, приятелство, толерантност и др. Ценностно-хуманистичният подход поставя фокуса върху цялостното ценностно изграждане на детската личност.

Изграждането на духовната и ценностната система на децата се постига в голяма степен чрез общуването им с книгите и литературата за деца.

Детската художествена литература е едно от най-резултатните и емоционални средства за приобщаване на децата към общочовешките нравствени и естетически ценности. С литературните си творби писателите и поетите неусетно водят децата в света на прекрасното, но не само като съзерцание или възхвала на красотата в природата и в живота, а като размисъл за красивото и доброто в човешките взаимоотношения.

ШарлотеБюлер определя четирите основни причини, които насочват детето към литературните произведения:

1. Интерес към заобикалящата действителност. Той има подчертано познавателен характер. Детето иска да узнае повече за света, за одушевените и неодушевените предмети, които ни заобикалят, за явленията, които му правят впечатление. Светът със своите загадки привлича вниманието му. То иска да го разбере. И литературното произведение му предоставя богати възможности за това.
2. Интерес към необичайното, несекидневното, към „чудесното”, което дразни любопитството, привежда в действие въображението, дава допълнителни сведения за предмети, за явления, за начин на живот на хора от далечни и непознати страни.
3. Интерес към съучастия в действието. Действието винаги привлича детето със своята динамичност, с напрежението си, с борбата между силите на доброто и злото.
4. Естетически интерес. Всъщност той прави произведението привлекателно, задоволява нуждата от онази радост, която човек търси цял живот [2].

Проникването в поетично-образния език на творбата става чрез свързване, сближаване и противопоставяне на художествени и житейски представи. Така се разкриват отношения между реални и художествени образи, което води детето до анализ на възможност и невъзможност на събитията в реално или измислено реално време.

В тази възраст се диференцира и художествената измислица, като продукт на въображението и творчеството, защото детето знае, че невероятното и необяснимото се случва в книжките с приказки, в разказаните истории за вълшебства и чудни светове.

Художествената условност в литературата е задължителен принцип (както и във всички изкуства), но степента и характерът на нейните проявления са различни, зависими от поредица фактори”. В този смисъл художествената литература за деца се характеризира с това, че авторът-творец не повтаря формите на действителни явления и събития, но оставяйки в границите на правдоподобното, създава художествени образи с „преднамерено деформиране на реални форми и взаимоотношения [7].

Произведенията за деца носят в себе си особена специфичност, защото при общуването с този вид словесно изкуство се осъществява двустранен процес, като въздействие от страна на твореца върху възприемателя (детето) чрез художественото слово, и от друга страна има пресъздаващ характер, като възприемателят (детето) откликва чрез мотивация за художествена дейност и творческа изява.

Успехът често зависи от мотивировката и от реализираната творческа атмосфера на работа. Способността да се използва образна реч предполага богатство на художествени впечатления и явления от действителността, които взаимно да си влияят и допълват. Слушайки приказки и разкази, фантазирайки, като наблюдават обкръжаващия ги свят, децата се учат да проникват в същността на материалния свят, да откриват поезията в него и с помощта на подходящо слово да предават отношението си към възприетото. За да стане това успешно, подрастващите трябва да се научат да наблюдават, да се развива сензориката им, да анализират и пренасят усвоени умения в нови речеве ситуации.

Като използват богатството от връзки и отношения в околния свят и художественоречевия си запас, децата се учат да асоциират, разностранно да оценяват различни ситуации чрез сполучливо подбрано слово.

Емоционалното възприемане на художествено произведение предразполага към активизиране на образното мислене и оттам към употреба на поетичното слово. Благодарение на емоциите, на уменията да се анализира и обобщава, се ражда точната и художествено оправдана асоциация, оттам и художествен образ, изразен в поетично слово.

Все по-често се убеждаваме, че само задълбочената работа с текста на художественото произведение, свързването му с непосредствени възприятия от действителността и поставянето на различни творчески задачи обогатяват представите и езиковите впечатления, активизират интереса на децата към поетичното слово, извикват потребност за използването му в речевата практика.

Художествената литература за деца се характеризира с конкретна популярност сред своите малки възприематели, защото нейните проявления като приказка, разказ, стихотворения, носят в себе си художествено-естетична и емоционална наситеност на художествените образи и персонажи. Естетическото възприемане на действителността, общуването с различните видове изкуства, възприемането на литература с високи художествени стойности, водят към формирането и развитието на богати представи, възприятия за различни обекти, явления и процеси от различни сфери на заобикалящия детето свят. Всичко това подтиква развитието на интелектуалната личност още от най-ранна детска възраст.

Естетическите категории имат конкретни измерения, както в природата, така и в заобикалящия ни свят. Много важно в най-ранна детска възраст е да се създаде афинитет към естетичните категории (прекрасно, героично, комично и др.). Това води до формиране на естетическо отношение, което в годините се развива, оформя и става критерий за оценка на различните видове изкуства.

Детската художествена дейност поставя акцент върху опознаването на действителността чрез художествената литература с нейните изразни средства (сравнения, епитети, художествени образи и персонажи). Тя предоставя богати възможности за приобщаване към общочовешките и културни ценности, за насочване на интелектуалните сили и способности, определени като творческо начало на личността.

В природата на човека е заложен естественият стремеж към красивото и естетичното. Общуването с изкуството е изконната същност за развитието на всяка личност, а това е продължителен процес, който е обусловен от времето. Според Хегел „идеалните образи в изкуството възплащават най-развитите всеотраслни възможности на личността”.

Силата за изграждане на идеала за естетика води до формиране и развитие на естетическа култура. Важен момент за обогатяването на детската личност е нуждата от потребност за общуване, от познание и съприкосновение с всички видове изкуства, включително и художествената литература.

Детето с удоволствие слуша приказки и стихчета, общува с илюстрациите в книжките, изпитва любопитство и приятни емоции от възприетото и преживяното. Детството е време, когато се натрупва богат сетивен опит, усвоява се система от еталони, което става основа за натрупване на много преживявания. Формира се усетът към хармонията в заобикалящата природа и съприкосновението с нея буди чувства на радост и удоволствие, което създава предпоставка от потребност за нови знания. Чрез възприемане на художествени образци от детската литература се осъзнава силата на изкуството за художественото осмисляне на света.

Характерна за тази възраст е богатата и наситена емоционалност на децата. Първото докосване до литературната творба винаги носи в себе си първичната сила на одобрението или неодобрението от прочетеното или разказаното, защото знанията и опитът не достигат и се реагира интуитивно.

Нужна е системност и последователност при възприемане на детската литература, която да привлича детето с емоционална образност, с ярки и вълнуващи персонажи и със звучност на речта. Така се натрупва художествена информация и се развива въображението, което е в основата на творческото проявление. Под въздействието на емоционалното възприемане от творбата у децата възниква мотив и стремеж да разкажат или споделят онези моменти, които са им направили силно впечатление.

Детето в тази възраст не може да чете и доколко стихчето или приказката ще събуди чувствата му и ще го подтикне към това как да мисли, зависи от начина, по който ще бъде насочено то да възприеме творбата в нейното единство на форма и съдържание.

Разширяването на емоционалното пространство на детето има и своето социално отражение от заобикалящия го свят. Това се проявява в способността му да се забавлява, съпреживява и съчувства емоционалното състояние на другите. Умението за наблюдение и проникване във вътрешния свят на героите от приказката понякога се прехвърлят при реалните взаимоотношения между децата в тяхното общуване, което в предучилищна възраст става чрез играта. В нея детето изявява себе си като „герой” от приказка и реален партньор.

Емоциите в ранно детство са първите и основни способности на детето за връзка с околната действителност.

Така чрез „художествената литература се създава задължителна емоционална нагласа, която може да предшества бъдеща творческа дейност. Тази емоционалност поддържа по-дълго време вниманието и интереса на децата към литературния образец, защото това дава превес над рационалното начало в отразяването на действителността.

Първите модели на нравствените категории като „добър-лош”, „умен-глупав” детето получава от първоизточника на словесното изкуство-приказката. Ранното съприкосновение с „разказвачите на приказки докосват детската душевност, разкрепостяват реалността и потапят детето в света на въображението.

Тези първи „модели“ насочват към начина на мислене и поведение на децата. В художествената литература има почти винаги положителни послания, които са верен път до истинските проблеми и грижи в живота на малкото дете.

Добра стратегия и практика за подпомагане на детското емоционално поведение е позитивната мотивация и създаване на положителни настроения и чувства. Като средство за постигане на тази стратегия, педагозите се насочват към използване на литературни произведения с висока художествена стойност. Потопено в света на красивото и прекрасното, на вълшебното и героичното, детето първо е емоционално ангажирано, второ-вниманието му е насочено към друга речева проекция, трето-художественото слово провокира съзнанието на детето, за да може то да откликне с положително усещане и реализация.

Чрез прякото въздействие на художествената литература се утвърждават нравствените и естетически ценности, които възпитават детето в честност, справедливост, трудолюбивост, приятелство и взаимопомощ. Това са само част от качествата на личността, които децата преоткриват в необятния словесен простор на литературното изкуство.

Трябва да се отбележи и това, че конфликтът съществува както в житейската ситуация, така и в творбите за деца. Той винаги се поражда между две и повече лица, които са в определени взаимоотношения, породени от мотиви на поведение. Литературната творба много често се използва като възпитателно средство, защото краят ѝ е убедителен с победата на доброто над злото, с утвърждаване на правдата и порицаване на лъжата.

Наказанието в приказките има възпитателен характер, например с отдалечаване от обществото на лошия герой „никой не го чул, ни видял“. Това създава отношение на децата към отрицателните постъпки, което поражда основа за анализиране на нравствените категории и норми на поведение. Изграждат се убеждения, необходими за равновесието на детското общество и взаимоотношенията с възрастните.

Когато се използват народни приказки с поука, тя се извежда и осмисля с много примери от житейски ситуации. Когато поуката достигне до съзнанието на малкото дете, тя вече има силата на убеждение.

Не е фатално, ако човек не помни кога е прочетена или разказана първата приказна история в неговото детство, но е важно първото впечатление от нея и ако тя се помни до дълбока старост, значи е била истински житейски урок.

Под влияние на словото /на художествения текст/ у детето възникват емоции, раздвижва се паметта, въображението и представите, активизира се мисленето [6].

Относителната лекота, с която детето преодолява бариерата между бедния си житейски опит и сложната същност на художественото произведение, е обусловена от:

- естетическата същност на литературата и изкуството въобще, която силно влияе върху емоционалния свят на детето:

- спецификата на детското мислене: конкретно нагледно, образно емоционално [7].

Възпитателната сила на художествената литература се корени в нейната жизнена убедителност и емоционална действеност; тя помага на децата да опознаят живота, взаимоотношенията между хората и техните постъпки, възпитава морални и естетически чувства у тях, определени чувства към това, което ги заобикаля. Тези отношения и морални оценки имат несравнимо по-голямо възпитателно влияние, отколкото оценките, които наготово се съобщават и усвояват.

Художествените образи се възприемат от децата като реалния живот, но пречистен от отрицателните явления, благороден от доброто и с по-голяма притегателна и подражателна сила [7].

Художествената литература дава възможност за вътрешно съучастие в такива ситуации, които излизат от границите на непосредствения жизнен опит на децата, т.е. разнообразява начините на задоволяване на тяхната потребност от активни действия и ги обогатява с нови нравствени понятия и представи. Това обяснява възпитателния характер на детската

художествена литература. Както пише Белински: „...художествените произведения за деца се създават не само да забавляват малките деца. Те са източник на знания, образец за подражание, извор на морални и естетически ценности, те възпитават подрастващите, а възпитанието е велико дело – то решава участието на човека”.

References:

1. Angelova L., Legkostup P. Detsata i izkustvoto, S., 2005
2. Bueler S., Psihologiyata v zhivota na nashetovreme, 1972
3. Ivanova, B., Pedagogicheski I psihologicheski aspekti n avyzpitanieto na detsata ot preduchilistna vyzrast, P. 1997
4. Zinovieva, I. Lichnost I individualnost, S., 2011
5. Stamatov, R. Emotsionalnoto razvitie na deteto., P., 2000
6. Yakova, M., Hudozhestvenoto vyzpitanie na detsata v detskata gradina, S., 1983
7. Yakova, M., I. Kovacheva, Problemi na hudozhestveno-tvorcheskata deynost v detskata gradina, V., 1988
8. Garvey, C.P., Cambridge. M.A., 1990

*Assistant Neli Yordanova
Department of Technological and Vocational Education,
Preschool and Primary School Education
At Konstantin Preslavsky – Univesrity of Shumen
eli.jordanova@abv.bg*